

Vesna Kranjc, doktorica pravnih znanosti, redna profesorica na Univerzi v Mariboru, Pravna fakulteta
vesna.kranjc@um.si

Obveznosti naročnikov do podizvajalcev po Direktivi 2014/24/EU in ZJN-3

Povzetek

Slovenija je med redkimi državami, ki v obligacijskih pravilih zagotavljajo pravico podizvajalca do uveljavitve plačila neposredno od investitorja, je tudi Slovenija. Vrsto let določba 631. člena OZ (vsebinsko enaka kot določba 612. člena ZOR) ni odpirala vprašanj v sodni in poslovni praksi, saj podizvajalci dejansko niso uveljavljali pravice do neposrednega plačila. Zaradi gospodarske krize in plačilne nediscipline je določba postala aktualna. Dodatno varstvo podizvajalcev v poslih z osebami javnega prava je poskušal zagotoviti ZJN-2. Njegove določbe so nejasne, v teoriji in poslovni praksi odpirajo vrsto vprašanj, na katere v sodni praksi še niso oblikovani ustaljeni odgovori. Reforma javnega naročanja na ravni EU in v Sloveniji je posegla tudi v položaj podizvajalcev. V tej zvezi je poglobitveni namen Direktive 2014/24/EU zagotoviti malim in srednje velikim podjetjem pogoje, da lahko konkurirajo večjim gospodarskim družbam pri pridobivanju javnih naročil, ob tem pa tudi, da so v primerih, ko nastopajo kot podizvajalci, zavarovane njihove terjatve do glavnih izvajalcev. ZJN-3 delno sledi pravilom Direktive 2014/24/EU, obenem pa spreminja do sedaj veljavne obveznosti naročnikov do podizvajalcev. Avtorica predstavi ureditev, polemizira z nasprotnimi stališči in podaja svoja stališča o obveznostih naročnikov do podizvajalcev po ZJN-2 in ZJN-3.

Ključne besede

javno naročilo, pogodba o delu, gradbena pogodba, podizvajalec, neposredni zahtevki podizvajalca do naročnika, obveznost plačila podizvajalcu, sposobnost podizvajalca

1. Odprta vprašanja OZ in ZJN-2 o plačilih podizvajalcem

Pravila javnega naročanja določajo postopek in pogoje za izbiro pogodbenih strank naročnikov. Po sklenitvi pogodbe o javnem naročilu pa je le-ta, vsaj načelno, podrejena obligacijskim pravilom, v Sloveniji Obligacijskemu zakoniku (OZ).¹ Načeloma zato, ker vse določbe OZ ne veljajo za pogodbe o javnem naročanju, na primer pravila OZ o spremembi sklenjene pogodbe.

Pravila OZ določajo pogoje za neposredna plačila podizvajalcem v 631. členu.² Po 631. členu OZ morajo biti kumulativno izpolnjeni naslednji pogoji za nastanek naročnikove obveznosti, da plača podizvajalcu:

- pripoznanje izvajalca o obstoju podizvajalčeve terjatve do izvajalca,
- podizvajalčeva terjatev do izvajalca mora biti dospela,
- izvajalčeva terjatev do naročnika mora biti dospela,
- obe terjatvi se morata nanašati na ista dela (morata biti koneksni),
- podizvajalec mora zahtevati plačilo od naročnika.

Glede vsakega od pogojev se postavljajo vprašanja, odgovori nanje niso vedno enotni. Vrsta odprtih vprašanj se nanaša na pripoznanje izvajalca o obstoju podizvajalčeve terjatve in zahtevo podizvajalca za plačilo od naročnika, predvsem zato, ker je izpolnjevanje obeh pogojev v praksi povezano z uporabo dokumentov, ki po svoji osnovni naravi služijo drugačnemu namenu.

Kadar izvajalec izjavi, da priznava obstoj terjatve v določenem znesku in navede posel iz katerega ta terjatev izvira, je takšna izjava nesporno pripoznanje podizvajalčeve terjatve po 631. členu OZ.³ Tudi izjave, ki sicer ne navajajo, da so dane v zvezi s 631. členom OZ, ampak so dane v zvezi z izpolnjevanjem drugačnih pravic in obveznosti, lahko pomenijo pripoznanje po 631. členu OZ, a ne vedno.⁴

¹ Obligacijski zakonik, OZ, Uradni list RS, št. 83/2001, 28/2006 – odl. US, 32/2004, 40/2007.

² Določbe 631. člena OZ o neposrednih plačilih podizvajalcem so po vsebini enake kot prej veljavne določbe 612. člena Zakona o obligacijskih razmerjih, ZOR, Uradni list SFRJ, št. 29/1978, 39/1985 in 57/1989.

³ Višje sodišče v Ljubljani, I Cpg 1261/2015, z dne 9. 2. 2016, je pojasnilo, da se za izjavo o pripoznanju zahteva strožja, to je pisna oblika.

⁴ Vukmir, 2009: 96.

Pri izvajanju gradbenih del in tudi del, ki nimajo narave gradbe, izstavljajo izvajalci situacije. V poslovni praksi so običajni dogovori, da se plačilo ne izvede šele po dokončanju pogodbenih del, ampak se izvedena dela plačujejo sproti, včasih celo vnaprej. Če je dogovorjeno, da se izvedena dela plačujejo sproti, izstavlja izvajalec po določenih časovnih obdobjih (mesečno, kvartalno, polletno) začasne situacije. V začasni situaciji izvajalec navede, katera dela, v kakšni količini in vrednosti je izvedel v določenem obdobju. Izvajalčev obračun izvedenih del iz začasne situacije potrdi nadzorni inženir. Nadzorni inženir je oseba, ki na strani naročnika nadzira izvajanje del. Če ni posebej določeno drugače, nadzorni inženir ni pooblaščenec naročnika. Kljub temu, da nadzorni inženir potrdi izvajalčevo začasno situacijo, lahko naročnik ugovarja plačilu začasne situacije. Če naročnik ne ugovarja začasni situaciji in plača v situaciji obračunana dela, to ne pomeni, da je potrdil kakovost izvedenih del. Tudi iz Posebnih gradbenih uzanc⁵ je razvidna razlaga, da je namen začasnih situacij le ta, da se evidentirajo in obračunajo izvedene vrste del in njihove količine (61. do 65. uzanca). Namen končne situacije je enak, le da se izstavi po dokončanju del. Izstavi jo izvajalec, potrdi pa nadzorni inženir. Po dokončanju del sestavi naročnik in izvajalec dokončni obračun.

V Sloveniji se gradbene pogodbe vedno pogosteje sklepajo po pravilih FIDIC,⁶ med drugim po Rdeči knjigi FIDIC.⁷ Prednost pravil je, da podrobneje kot zakonska pravila urejajo pravice in obveznosti strank gradbene pogodbe. Po Rdeči knjigi FIDIC izvajalec nadzornemu inženirju predloži vsak mesec podroben obračun del (situacijo, člen 14.3), po pregledu obračuna inženir izda potrdilo o vmesnem plačilu (14.6) in le tega dostavi naročniku. Rdeča knjiga FIDIC izrecno pojasnjuje, da inženirjeva izdaja potrdila o vmesnem plačilu ne pomeni tudi sprejema, odobritve, privolitve ali zadovoljstva inženirja (četrti odstavek člena 14.6). Naročnik mora znesek iz inženirjevega potrdila o vmesnem plačilu plačati v roku iz člena 14.7. Rdeča knjiga FIDIC določa, da po dokončanju del (po prejetju potrdila o izvedbi) predloži izvajalec inženirju osnutek

⁵ Posebne gradbene uzance, Uradni list SFRJ, št. 18/1977.

⁶ FIDIC – kratica za *Fédération Internationale des Ingénieurs-Conseils* oziroma Mednarodno zvezo svetovalnih inženirjev, s sedežem v Lozani, Švica.

⁷ Rdeča knjiga FIDIC (po barvi platnic tiskane izdaje) je skrajšano ime za Pogoji gradbenih pogodb za gradbena in inženirska dela, ki jih načrtuje naročnik (*Conditions of Contract for Construction. For Building and Engineering Works designed by the Employer. CONS*).

končnega obračuna, katerega inženir preveri, nakar izda izvajalec končni obračun (v primeru spora med izvajalcem in inženirjem je treba ravnati po tretjem odstavku člena 14.11). Izvajalec posreduje inženirju končni obračun in posebno izjavo o tem, da končni obračun predstavlja popoln in končni obračun vseh denarnih obveznosti, ki jih po pogodbi naročnik dolguje izvajalcu.⁸ Na tej podlagi izstavi inženir naročniku potrdilo o končnem plačilu, ki določa končni dolgovani znesek. Izvajalec lahko uveljavlja le plačilo zneska, ki je naveden v potrdilu o končnem plačilu, kakršnakoli dodatna plačila pa le izjemoma (člen 14.14 v povezavi s členom 14.10). Znesek iz potrdila o končnem plačilu zavezuje naročnika k plačilu (člen 14.7).⁹ Seveda pa so lahko v pogodbi določeni posebni pogoji za naročnikovo obveznost plačila tega zneska, na primer predložitev določenega zavarovanja s strani izvajalca (bančne garancije za odpravo napak). V takem primeru nastane izvajalčeva terjatev do naročnika šele po izpolnitvi pogoja.

Poudariti želim, da je tako po OZ in Posebnih gradbenih uzancah kot tudi po Rdeči knjigi FIDIC vloga situacij, začasnih obračunov, končnih obračunov in izdaja potrdil povezana s posebno naravo gradbenih pogodb in posebnim načinom določitve končnega plačila. V gradbenih poslih je običajno (v primeru dogovora cena po enoti mere), da končno plačilo ni enako pogodbeno dogovorjenem znesku, ampak je odvisno od vrste in količine dejansko izvedenih del. Zato je potrebno izvedena dela kontrolirati in meriti. Situacije in obračuni ugotavljajo, katere vrste del oziroma enote so bile dejansko izvedeno. To ugotavljata izvajalec in nadzorni inženir, saj naročnik običajno za takšen nadzor nima ustreznega strokovnega znanja. Namen situacij in obračunov ni identificirati terjatev izvajalca do naročnika.¹⁰ Njihov namen je le določiti znesek glede na izvedena dela in določbe o ceni v pogodbi. Ta znesek je seveda bistven za konkretizacijo terjatve izvajalca do naročnika, a ni njen edini pogoj.

⁸ Rdeča knjiga FIDIC v členu 14.12 določa: *When submitting the Final Statement, the Contractor shall submit a written discharge which confirms that the total of the Final statement represents full and final settlement of all moneys due to the Contractor under or in connection with the Contract.*

⁹ Enako o plačilih Bunni, 2013: 547.

¹⁰ Po Rdeči knjigi FIDIC se potrdilo o končnem plačilu izda po zaključku del, po OZ in Posebnih gradbenih uzancah se končna situacija izda ob izpolnitvi pogodbe.

Če je torej naročniku predložena situacija ali potrdilo o plačilu, oba dokumenta izda izvajalec in potrdi inženir (velja tudi za končno situacijo in potrdilo o končnem plačilu), sama po sebi ne izkazuje pripoznanja izvajalca o obstoju podizvajalčeve terjatve do izvajalca. Mišljen je primer, ko bi glavni izvajalec v situacijo ali potrdilo o plačilu vključil tudi dela, ki jih je izvedel podizvajalec.¹¹ Tudi v primeru, da bi izvajalec naročniku izstavil situacijo in tej situaciji priložil situacijo svojega podizvajalca, ni mogoče sklepati, da je pripoznal terjatev podizvajalca po 631. členu OZ. Ker predstavljajo neposredna plačila podizvajalcem po 631. členu OZ izjemo, morajo biti pogoji, ki so določeni za realizacijo te izjeme, nesporno izpolnjeni. Zato mora biti volja izvajalca za pripoznanje podizvajalčeve terjatve nesporno izkazana, domnevana volja za pripoznanje po moji oceni ne zadošča. Volja izvajalca za pripoznanje je nesporno izkazana, če izvajalec svoji situaciji ali svojemu potrdilu o plačilu doda izjavo, da pripoznava terjatev podizvajalca v enakem ali nižjem znesku. Enako je volja izvajalca za pripoznanje nesporno izkazana, če podizvajalčevi situaciji ali podizvajalčevemu računu naslovljenemu nanj in katero posreduje naročniku doda izjavo, da pripoznava to terjatev podizvajalca.

Vprašanje pripoznanja podizvajalčeve terjatve po 631. členu OZ se postavlja tudi v zvezi z IOP obrazcem (obrazec o izpisku odprtih postavk) in sicer v primeru, ko podizvajalec posreduje obrazec izvajalcu ter mu ga le-ta podpisanega vrne. Z IOP obrazcem se evidentira odprta postavka za posamezno stranko (terjatev izdajatelja obrazca do te stranke) in se nato posreduje tej stranki v podpis. Če stranka (zakoniti zastopnik ali pooblaščen oseba) podpiše obrazec, s tem potrdi ali se strinja z odprto postavko. Strinjanje z odprto postavko oziroma podpis IOP obrazca s strani pooblaščen osebe dolžnika ima naravo pripoznave dolga po 364. členu OZ. Po pripoznavi dolga po 364. členu OZ se zastaranje pretrga in začne teči znova. Pripoznava dolga po 364. členu OZ je akcesorne narave. Čeprav dolžnik podpiše IOP obrazec, lahko kasneje ugovarja obstoj ali višino dolga. Potrditve IOP obrazca s strani izvajalca, ki ga je izvajalcu posredoval podizvajalec, ni mogoče šteti za pripoznanje terjatve po 631. členu OZ.

¹¹ Tako je odločilo tudi hrvaško sodišče na podlagi enakega pravila, kot je 631. člen OZ. Navedlo je, da ni mogoče domnevati konkludentnega pripoznanja s tem, ko naročnik izstavi situacijo in v tej situaciji obračuna tudi dela, ki jih je izvedel podizvajalec. Pojasnilo je, da mora biti pripoznanje v zvezi z neposrednimi zahtevki podizvajalcev do naročnikov nedvomno in nesporno. VSRH Rev 1362/1996-2, 21. 2. 2011.

Obe terjatvi (terjatev podizvajalca do izvajalca in terjatev izvajalca do naročnika) morata biti dospel. Če rok za plačilo podizvajalčeve terjatve še ni potekel, pogoji niso izpolnjeni. Tudi če je naročnik že plačal izvajalcu, izvajalec pa obveznosti do podizvajalca še ni poravnal, pogoji niso izpolnjeni, saj je terjatev izvajalca do naročnika prenehala.

Obe terjatvi se morata nanašati na ista dela. Če izvajalec dolguje podizvajalcu plačilo za dela, katera je naročnik njemu (izvajalcu) že plačal, a ima sam terjatev do naročnika za druga dela, terjatvi nista koneksni. Če tudi izvajalec terja plačilo od naročnika za večji obseg del in se terjatev podizvajalca nanaša le na del te storitve, je koneksnost podana. Vprašanje je, kako obravnavati terjatvi, pri katerih identiteta del ni omogočena.

Iz podizvajalčeve izjave naslovljene naročniku mora biti razvidno, da terja plačilo od njega – naročnika. Izjava podizvajalca naročniku, da izvajalec še ni plačal ali da zamuja s plačilom, sama po sebi ni zahtevka za plačilo.

Potem ko podizvajalec poda naročniku zahtevek za plačilo in so izpolnjeni pogoji iz 631. člena OZ, mora naročnik plačati podizvajalcu, ne pa svoji pogodbeni stranki, sicer glavnemu izvajalcu. Podizvajalec pa ima pravico terjati plačilo od izvajalca (svoje pogodbene stranke) ali od naročnika. Izvajalec neupravičeno odkloni plačilo, če podizvajalca napoti, da naj zahteva plačilo od naročnika.

Obveznost naročnika, da ob izpolnjevanju posebnih pogojev plača pogodbeni stranki svojega izvajalca, je v OZ določena le za podjemno pogodbo in pogodbene tipe, pri katerih se ureditev sklicuje na podjemno pogodbo (na primer za gradbeno pogodbo). Tudi za vrsto drugih pogodb je lahko v praksi značilno, da pogodbeni stranka v izvedbo posla vključuje tretje osebe, a OZ tretjim ne priznava enakih pravic.

Pravila OZ, ki le do določene mere varujejo interese podizvajalcev, veljajo tudi za pogodbe o javnem naročanju. Zaradi številnih primerov iz prakse, ko podizvajalci niso prejeli plačila, tudi podizvajalci iz pogodb o javnem naročanju, je ZJN-2 poskušal podizvajalce iz pogodb o javnem naročanju zaščititi bolj kot OZ.

Od sprejema ZJN-2 leta 2006 so se spreminjale določbe o plačilih podizvajalcem. V ta pravila je najbolj korenito posegla novela ZJN-2B iz leta 2010.¹² Po uveljavitvi novele ZJN-2B so morali naročniki že tekom postopka oddaje javnega naročila, predvsem pa ob sklenitvi pogodbe o javnem naročilu, izpolniti vrsto obveznosti, ki bi naj zagotovile plačilo podizvajalcem (71. člen ZJN-2). Določbe ZJN-2 o obveznostih do podizvajalcev so nejasne in nomotehnično pomanjkljive. Največji problem je ta, da je nejasno ali mora naročnik (potem, ko sta naročnik in izbrani ponudnik izpolnila obveznosti iz ZJN-2) plačati podizvajalcu ali pa mora plačati svoji pogodbeni stranki, to je izbranemu ponudniku. V praksi so naročniki pri pogodbah o javnem naročanju gradenj večinoma plačevali neposredno podizvajalcem, pri pogodbah o javnem naročanju storitev in blaga pa so se temu izogibali.

Avtorica sem zagovarjala stališče, da zgolj na podlagi določb 71. člena ZJN-2 ne izhaja naročnikova obveznost plačila neposredno podizvajalcem. Stališče teorije o tem vprašanju ni enotno.¹³ Del sodne prakse je tem stališčem pritrnil,¹⁴ ¹⁵ del stališča zanika in razlaga, da že izpolnitev pogojev iz ZJN-2 ustvarja obveznost neposrednih plačil,¹⁶ a vrsta zahtevkov še čaka na odločitev sodišč.¹⁷

Na podlagi ZJN-2 iz 2006 je bil sprejet izvedbeni predpis o neposrednih plačilih podizvajalcem – Uredba o neposrednih plačilih podizvajalcu pri nastopanju ponudnika s podizvajalcem pri javnem naročanju,¹⁸ ki pa

¹² Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o javnem naročanju, ZJN-2B, Uradni list RS, št. 19/2010.

¹³ Podrobno o pravilih ZJN-2 (ZJN-2, noveli ZJN-2B) o plačilih podizvajalcem, tudi o različnih stališčih v pravni teoriji Kranjc, 2014: 95 in nad..

¹⁴ Višje sodišče v Celju, Cpg 150/2014, z dne 8. oktobra 2014.

¹⁵ Višje sodišče v Ljubljani, I Cpg 509/2015, z dne 2. 12. 2015, je pojasnilo, da mora biti razlaga, ali je asignat nakazilo sprejel, stroga in restriktivna.

¹⁶ Višje sodišče v Ljubljani, II Cp 2304/2014, z dne 11. 2. 2015, Višje sodišče v Kopru, I Pg 1752/2013, z dne 2. 12. 2015.

¹⁷ Glede vprašanja o obveznosti neposrednih plačil po ZJN-2 je bila s sklepom Vrhovnega sodišča dopuščena revizija, VSRS sklep III DoR 10/2015, z dne 5.5.2015.

¹⁸ Uradni list RS, št. 66/2007.

je le odpirala nova vprašanja. Z uveljavitvijo novele ZJN-2B iz 2010 je uredba prenehala veljati, a se je uporabljala še naprej. Uporabljala bi se naj do izdaje novega izvedbenega predpisa, a ta ni bil sprejet.

2. Pravila EU o podizvajalcih

V primerjavi s ponudniki so podizvajalci običajno manjše gospodarske družbe. Mala in srednja podjetja nastopajo kot podizvajalci, saj ne izpolnjujejo vseh naročnikovih pogojev ali enostavno niso sposobna prevzeti vseh obveznosti iz kompleksnih javnih naročil. Sodelovanje teh družb kot podizvajalcev (ali celo članov skupine) Direktiva 2014/24/EU¹⁹ spodbuja tako, da omogoča, da se določene okoliščine na strani podizvajalcev štejejo kot da pogoj izpolnjuje ponudnik (63. člen). Manjše družbe so zaščitene tudi s pravili o oblikovanju sklopov (46. člen Direktive 2014/24/EU).

Direktiva 2014/24/EU zahteva, da so določeni osebni pogoji izpolnjeni tudi na strani podizvajalcev (prvi odstavek 71. člena).

Direktiva 2004/18/ES ni imela določb o neposrednih plačilih podizvajalcem. Toda Sodišče je v zadevi C-47/07 na podlagi načel, ki so skupna vsem pravnim redom držav članic, odločalo o zahtevku podizvajalca, a mu ni ugodilo.²⁰ Tudi zato je Direktiva 2014/24/EU posegla v ta vprašanja, a z neobvezujočimi pravili.

¹⁹ Direktiva 2014/24/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. februarja 2014 o javnem naročanju in razveljavitvi Direktive 2004/18/ES, UL L št. 94 z dne 28. 3. 2014, str. 65.

²⁰ Sodba Sodišča (veliki senat), C-47/07 P, Masdar (UK) Ltd proti Komisiji Evropskih skupnosti, z dne 16. decembra 2008. Naročnik storitev je bila Evropska komisija, podizvajalec pa družba Masdar, katera ni dobila plačila od glavnega izvajalca oziroma pogodbene stranke naročnika. Sodišče je pri odločanju uporabilo pravila oziroma načela, ki so skupna vsem pravnim redom držav članic. Sodišče ni odločalo na podlagi pravila, kot je 631. člena OZ, ki podizvajalcu ob izpolnjevanju določenih pogojev priznava pravico zahtevati plačilo neposredno od naročnika. Sodišče je odločilo, da v primeru, ko pogodbeni stranka oziroma izvajalec ne plača podizvajalcu, le-ta nima zahtevka do naročnika. Tega zahtevka nima na podlagi instituta neupravičene obogatitve, saj niso izpolnjeni pogoji (ni izpolnjen pogoj o neobstoju pogodbenega temelja). Zahtevku podizvajalca je zavrnilo tudi na podlagi načela varstva legitimnega interesa.

Podrobneje o odločitvi Williams, 2010: 555 in nad., Prostor, 2011: 823 in nad..

Določitev neposrednih plačil podizvajalcem Direktiva 2014/24/EU prepušča nacionalnim ureditvam. Države lahko določijo, da morajo ponudniki navesti dele naročil, ki jih bodo oddali podizvajalcem (drugi odstavek 71. člena) in lahko določijo, da morajo naročniki na zahtevo podizvajalca plačati neposredno podizvajalcu (tretji odstavek 71. člena).

Razumeti je, da že določbe 631. člena OZ o neposrednih plačilih podizvajalcev izpolnjujejo cilj iz tretjega odstavka 71. člena Direktive 2014/24/EU. Večina držav članic EU v svojih obligacijskih predpisih nima določbe, ki na enak način kot OZ zagotavlja neposredna plačila podizvajalcem.²¹

3. Obveznosti naročnikov do podizvajalcev po ZJN-3

3.1. Podizvajalci pri javnih naročilih blaga, storitev in gradenj

Opredelitev podizvajalca podaja prvi odstavek 94. člena Zakona o javnem naročanju (ZJN-3).²² Pojem podizvajalca je vsebinsko enak kot po ZJN-2. Obligacijska pravila za isto osebo uporabljajo izraz sodelavec, podjemnikov sodelavec, spolnitveni pomočnik. V pravni teoriji in praksi pa se tudi za vprašanja povezana z obligacijskimi pravili uporablja izraz podizvajalec.

Po ZJN-3 je lahko podizvajalec vsaka fizična ali pravna oseba, ki dobavlja blago, izvaja storitve ali gradnje (Po OZ veljajo pravila o podizvajalcih le za storitve in gradnje). Vsakdo, ki je s ponudnikom v pogodbenem razmerju še ni podizvajalec po ZJN-3. Na primer računovodski servis izbranega ponudnika ni podizvajalec, prav tako ne njegov dobavitelj elektrike. Po ZJN-3 je podizvajalec vsakdo, ki je stopil v pogodbeno razmerje z izbranim ponudnikom zaradi izvedbe konkretnega javnega naročila. Zato je v prvem odstavku 94. člena ZJN-3 navedeno, da mora biti podizvajalec neposredno povezan z javnim naročilom. Izvajalec elektroinstalacijskih del, ki je z izbranim ponudnikom sklenil pogodbo za izvajanja del na določenem objektu, je neposredno povezan z javnim naročilom. Tudi če podizvajalec ne ve, da je vključen v neposredno izvedbo naročila (če torej ne ve, da je posel namenjen naročniku po ZJN-3), je podizvajalec po ZJN-3.

²¹ Podrobno o primerjalno pravni ureditvi neposrednih plačil podizvajalcem Hrastnik, 2014.

²² Zakon o javnem naročanju, ZJN-3, Uradni list RS, št. 91/2015.

ZJN-2 (15. a točka prvega odstavka 2. člena) ni razlikoval med podizvajalci pri javnem naročanju blaga, storitev ali gradenj. ZJN-3 naročnikom določa obveznosti glede podizvajalcev le pri javnem naročanju gradenj in storitev (drugi odstavek 94. člena ZJN-3). Dodaja pa, da lahko naročniki ravnajo na enak način tudi pri javnem naročanju blaga (prva alineja osmega odstavka 94. člena ZJN-3).

Podizvajalci so osebe, ki na strani ponudnika sodelujejo pri izvedbi javnega naročila. To pomeni, da so podizvajalci v pogodbenem razmerju s ponudnikom (ZJN-3 v 94. členu uporablja za ponudnika tudi izraz glavni izvajalec). Učinki podizvajalčevega dela pa se kažejo pri izvajanju javnega naročila, torej pogodbe, ki je sklenjena med naročnikom in izbranim ponudnikom. K izvedbi javnega naročila lahko pripevajo poleg ponudnika in njegovih podizvajalcev tudi osebe, ki sodelujejo s podizvajalcem. Teorija in tudi ZJN-3 jih imenuje podizvajalci podizvajalcev ali podizvajalska veriga. Že po ZJN-2 se je postavljalo vprašanje, ali je treba zavarovati tudi podizvajalce podizvajalcev. Enako varstvo podizvajalčevih podizvajalcev bi terjalo od naročnika, da plačuje vsem, ki so prispevali k izvedbi javnega naročila. OZ v 631. členu ne daje enakega varstva podizvajalčevim podizvajalcem. V obligacijskem pravu velja načelo relativnosti. Pogodba ustvarja pravice in obveznosti med strankama pogodbe. Cigoj pojasnjuje, da je za tretje osebe tuje obligacijsko razmerje (pogodba med dvema strankama) le neko pravno dejstvo, v katerega pa nimajo pravice posegati.²³ Že 631. člen OZ je izjema od načelne ureditve. Poleg tega zagotavljanje enakega varstva celotne podizvajalske verige otežuje poslovanje naročnikov in tudi neposrednih podizvajalcev. ZJN-3 v drugi alineji osmega odstavka 94. člena pojasnjuje, da lahko naročniki zagotavljajo enako varstvo celotni podizvajalski verigi in ne le neposrednim podizvajalcem, a morajo to predvideti v razpisni dokumentaciji.

Tudi povezana družba ponudnika je lahko podizvajalec. Povezane družbe so formalno pravno samostojne osebe, ekonomsko pa niso samostojne. Ob ureditvi varstva podizvajalcev po ZJN-2 je zakonodajalec ocenil, da bi se lahko ponudniki preko svoji povezanih oseb izognili obveznostim iz ZJN-2 do dejanskih podizvajalcev, saj ZJN-2 ni zagotavljal varstva podizvajalski verigi. Zato je šesti odstavek 71. člena ZJN-2 določal, da se za podizvajalca po ZJN-2 ne šteje povezana družba ponudnika (četudi je podizvajalec z njo sklenil pogodbo), ampak podizvajalec povezane družbe. ZJN-3 nima enake določbe. Torej veljajo

²³ Cigoj, 1976: 5.

obveznosti naročnikov iz ZJN-3 tudi za podizvajalce, ki so sicer povezane osebe ponudnika, in ne za podizvajalce povezanih oseb.

3.2. Pogoji na strani podizvajalcev

Čeprav podizvajalec ni pogodbeni stranka naročnika, morajo biti tudi na strani podizvajalcev izpolnjeni določeni osebni pogoji.

Vsak podizvajalec mora izpolnjevati pogoje iz prvega, drugega in četrtega odstavka 75. člena ZJN-3 (četrti odstavek 94. člena ZJN-3). To pomeni, da mora izpolnjevati izključitvene pogoje o nekaznovanosti za določena kazniva dejanja, o izpolnjevanju obveznosti za poravnavanje davčnih in drugih obveznosti do države, da ni uvrščen v evidenco z negativnimi referencami (110. člen ZJN-3) in da mu ni bila izrečena globa zaradi prekrška v zvezi s plačilom za delo. Podizvajalci morajo izpolnjevati pogoje iz prvega, drugega in četrtega odstavka 75. člena ZJN-3 že na podlagi ZJN-3, tudi če naročnik v razpisni dokumentaciji teh pogojev izrecno ne navede. Tudi za podizvajalce je enako kot za ponudnike možen spregled glede izpolnjevanja obveznih pogojev, če je izkazan javni interes, da se vključi določenega podizvajalca (četrti odstavek 94. člena v povezavi s tretjim odstavkom 75. člena ZJN-3).

V četrtem odstavku 94. člena ZJN-3 je navedeno, da naročnik lahko zavrne podizvajalca, če le-ta ne izpolnjuje izključitvenih pogojev iz šestega odstavka 75. člena ZJN-3 (kršitev konkurenčnih pravil, nasprotje interesov, zavajajoče informacije, neupravičeno pridobivanje prednosti). Tudi če teh pogojev naročnik ni opredelil v razpisni dokumentaciji, je na podlagi ZJN-3 upravičen, da zavrne podizvajalca.

Poleg tega lahko naročnik določi druge pogoje za podizvajalce. Pogoje za podizvajalce mora določiti vnaprej v razpisni dokumentaciji. Tudi če ne določi posebnih pogojev za podizvajalce, se v določenih posebnih okoliščinah domneva, da mora podizvajalec izpolnjevati posebne pogoje. Na primer, takrat, kadar razpisna dokumentacija določa pogoje za tistega, ki določena dela dejansko izvaja in je iz ponudbe razvidno, da bo določena dela dejansko izvajal ponudnikov podizvajalec. Če naročnik vnaprej določi pogoje za podizvajalce, jih podizvajalci morajo izpolnjevati.

Če ponudnik že v ponudbi navede, da bo dela izvajal s podizvajalci in tudi navede s katerimi podizvajalci, naročnik preveri izpolnjevanje pogojev na strani podizvajalcev takrat, ko preverja izpolnjevanje pogojev na strani izbranega ponudnika. Ponudniki lahko podizvajalce določijo pozneje, na primer po oddaji ponudbe in tudi po sklenitvi pogodbe o javnem naročilu. Če naročnik ob izbiri ali sklenitvi pogodbe še ni obveščen, da bo na strani ponudnika sodeloval podizvajalec, pogoje preveri takrat, ko ga izbrani ponudnik obvesti o podizvajalcu.

Če ponudnik obvesti naročnika, da bo javno naročilo izvajal s podizvajalcem in naročnik ugotovi, da podizvajalec ne izpolnjuje pogojev (obveznih ali pogojev, ki jih je naročnik določil v razpisni dokumentaciji) naročnik zavrne takšnega podizvajalca. V četrtem odstavku 94. člena ZJN-3 je izrecno navedeno, da naročnik zavrne podizvajalca. To pomeni, da naročnik ne zavrne ponudnika in njegove ponudbe, kot to velja za neizpolnjevanje ostalih pogojev. Ponudnik lahko podizvajalca, ki ne izpolnjuje pogojev, nadomesti z novim podizvajalcem. ZJN-3 v četrtem odstavku 94. člena določa, da mora naročnik o zavrnitvi podizvajalca obvestiti ponudnika (glavnega izvajalca) v desetih dneh od prejema predloga.

V četrtem odstavku 94. člena ZJN-3 je navedeno, da lahko naročnik zavrne ponudnikov predlog o podizvajalcu tudi, če bi to lahko vplivalo na nemoteno izvajanje ali dokončanje del. Razumeti je, da lahko zavrne ponudnikov predlog o podizvajalcu tudi takrat, ko podizvajalec izpolnjuje obvezne zakonske pogoje in pogoje, ki jih je določil naročnik. Čeprav je v pogodbah izven javnega naročanja pogosto določeno, da mora izvajalec pridobiti soglasje investitorja, če bo dela namesto izbranega izvajalca izvajal podizvajalec, odpira določba vrsto vprašanj. Na njeni podlagi lahko pride tudi do neupravičene diskriminacije ponudnikov.

3.3. Obveščanje naročnika o podizvajalcih

Ponudnik lahko že ob oddaji ponudbe navede podizvajalce. ZJN-3 od ponudnikov ne zahteva, da podizvajalce navedejo že v ponudbi. So primeri, ko ob oddaji ponudbe ponudniki še ne vedo ali bodo javno naročilo izvedli sami ali pa bodo v izvedbo vključili podizvajalce. Tudi če vedo, da bodo pritegnili podizvajalce, ob oddaji ponudbe vedno ne vedo, kdo so konkretni podizvajalci.

V posameznih primerih ponudniki izkazujejo izpolnjevanje pogojev in meril s skupnimi ponudbami ali pa z okoliščinami na strani podizvajalcev (10. člen, 81. člen ZJN-3). V takšnih primerih že v ponudbi navedejo konkretne podizvajalce.

Če ponudnik ne navede podizvajalcev v ponudbi, jih lahko naročniku sporoči pozneje. Izbrani ponudnik mora o vsaki spremembi podizvajalca (spremembi glede na navedbe iz ponudbe) ali o novih podizvajalcih obvestiti naročnika v 5 dneh po spremembi (tretji odstavek 94. člena ZJN-3). Razumeti je, da sprememba pomeni sklenitev pogodbe z novim podizvajalcem. Takrat mora naročniku tudi posredovati podatke in dokumente o podizvajalcih.

V ponudbi ali po sklenitvi pogodbe s podizvajalcem mora ponudnik posredovati naročniku (drugi odstavek 94. člena ZJN-3):

- kontaktne podatke o podizvajalcu (vsaj firmo in naslov) in njegovem zakonitem zastopniku,
- opis dela javnega naročila, ki ga bo izvajal določeni podizvajalec,
- enotni evropski dokument v zvezi z oddajo javnega naročila (ESPD) iz 79. člena ZJN-3 za podizvajalca,
- zahtevo podizvajalca za neposredno plačilo, a le, če podizvajalec to zahteva (glejte 6. točko komentarja tega člena).

V kolikor ponudnik (glavni izvajalec) krši obveznost obveščanja o podizvajalcih ali katero od ostalih obveznosti iz 94. člena ZJN-3 mora naročnik podati predlog za uvedbo postopka o prekršku (sedmi odstavek 94. člena ZJN-3).

3.4. Obveznost naročnika, da plača podizvajalcu

V prvem poglavju prispevka je navedeno, da so v teoriji podani različni odgovori na vprašanje ali je ZJN-2 določil takšne obveznosti naročnikov in ponudnikov, da ob izpolnitvi teh obveznosti nastopi naročnikova obveznost neposrednih plačil podizvajalcem. Po ZJN-2 je bilo torej odprto vprašanje ali mora naročnik namesto izbranemu ponudniku, plačati podizvajalcu.

V primerjavi z ZJN-2 je ZJN-3 v 94. členu spremenil ureditev o neposrednih plačilih podizvajalcem pri pogodbah o javnem naročanju. Nesporno je, da ZJN-3 ne vzpostavlja sistema, po katerem bi v pogodbah o javnem naročanju avtomatično veljalo, da naročniki plačujejo podizvajalcem, namesto svojim pogodbenim strankam – izbranim ponudnikom. V drugem in petem odstavku 94. člena ZJN-3 je določeno, da mora naročnik plačati podizvajalcu le, če podizvajalec to zahteva in če podizvajalec to zahteva na način iz ZJN-3. V zakonodajnem gradivu za sprejem ZJN-3 je glede podizvajalcev navedeno, da zakon zagotavlja večjo transparentnost v podizvajalski verigi, obveščanje o tem, kdo je na gradbišču in odgovornost glavnega izvajalca za posredovanje informacij.²⁴

Podizvajalec, tudi podizvajalec iz pogodb o javnem naročanju, lahko zahteva neposredno plačilo od glavnega izvajalca (izbranega ponudnika po pravilih javnega naročanja) tudi po pogojih iz 631. člena OZ. Če podizvajalec zahteva plačilo od naročnika, če je podizvajalčeva terjatev do glavnega izvajalca/ponudnika dospela, če je terjatev glavnega izvajalca/ponudnika do naročnika dospela, če se obe terjatvi nanašata na ista dela in če je podizvajalčeva terjatev do glavnega izvajalca/ponudnika s strani le-tega pripoznana, naročnik mora plačati podizvajalcu in ne svoji pogodbeni stranki – glavnemu izvajalcu/ponudniku.

Po spremenjenih pravilih o plačilih podizvajalcem iz ZJN-3 mora podizvajalec zahtevati neposredno plačilo. Po 631. členu OZ zahteva plačilo od naročnika, ZJN-3 pa ne pojasni od koga zahteva podizvajalec plačilo. Razumeti je, da bi naj ponudnik svojega morebitnega podizvajalca vprašal, ali bo zahteval neposredno plačilo od naročnika po ZJN-3. Če podizvajalec to zanika, ponudnik nima obveznosti iz petega odstavka 94. člena ZJN-3. Ponudnik obvesti naročnika, da del naročila izvaja s podizvajalcem, navede le kontaktne podatke o podizvajalcu in pošlje obrazec ESPD za podizvajalca. Podizvajalec bo lahko kasneje zahteval neposredno plačilo od naročnika po pogojih 631. člena OZ. Predvidevati je mogoče, da se bodo v vrsti primerov ponudniki raje odločali za podizvajalce, ki ne bodo zahtevali od ponudnikov, da le-ti izpolnijo obveznosti iz ZJN-3 glede plačil podizvajalcem.

V petem odstavku 94. člena ZJN-3 je določeno, da posebne obveznosti naročnika in glavnega izvajalca (ponudnika) nastopijo le, če podizvajalec zahteva plačilo v skladu in na način, določen v drugem in tretjem

²⁴ EVA: 2015-3130-0001, predlog Zakona o javnem naročanju, točka 2.2. Socialni vidiki novih pravil.

odstavku 94. člena ZJN-3. Drugi in tretji odstavek 94. člena ZJN-3 o tem ne govorita (o načinu, kako bi naj podizvajalec zahteval neposredno plačilo).

Razumeti je, da bi naj podizvajalec najprej izjavil ponudniku (glavnemu izvajalcu), da bo zahteval neposredna plačila od naročnika. V takšnem primeru mora ponudnik (glavni izvajalec) zagotoviti sledeče:

1. Ponudnik/glavni izvajalec mora v pogodbi o javnem naročilu pooblastiti naročnika, da na podlagi potrjenega računa oziroma situacije (potrjenega s strani ponudnika) neposredno plačuje podizvajalcu.
2. Podizvajalčevo soglasje, da naročnik namesto ponudnika/glavnega izvajalca plača podizvajalcu.
3. Ponudnik/glavni izvajalec mora svojemu računu ali situaciji priložiti račun ali situacijo podizvajalca, ki ga je predhodno potrdil.

Prvo in drugo obveznost lahko ponudnik zagotovi ob sklenitvi pogodbe o javnem naročilu, seveda le, če takrat že ima podizvajalca, ki zahteva plačilo od naročnika. Svojemu računu bo ponudnik priložil potrjen račun podizvajalca tekom izvajanja pogodbe o javnem naročilu. Račun podizvajalca bi naj potrdil, če bo zahtevek podizvajalca iz računa utemeljen, torej če bo podizvajalec pravilno izpolnil svojo obveznost.

ZJN-3 ne določa plačilnih rokov, kar pomeni, da so lahko plačilni roki za terjatve podizvajalca daljši kot plačilni roki za terjatve ponudnika. Prav tako ne predvideva primerov, ko naročnik ne potrdi računa podizvajalca. Zavrnitev je lahko utemeljena ali neutemeljena. Vse opisane okoliščine so za zagotovitev neposrednih plačil podizvajalcem pomembne.

Vse tri ponudnikove obveznosti iz ZJN-3 so enake, kot so bile določene v ZJN-2 (ZJN-2 ni določal, da se podizvajalec izreče ali zahteva neposredno plačilo). Vprašanje ostaja zato enako: ali mora naročnik po izpolnitvi vseh treh pogojev plačati neposredno podizvajalcu?

Tisti, ki zagovarjajo stališče, da mora naročnik po izpolnitvi vseh treh pogojev plačati neposredno podizvajalcu, obveznost argumentirajo s pravili o asignaciji.²⁵ Gospodarski pomen asignacije je ta, da se s plačilom enega dolga poplačata dva dolga. Pri asignaciji dolžnik (asignant) pooblasti svojega upnika

²⁵ Hrastnik, 2011: 1142 in 1143.

(asignata), da le-ta namesto njemu, izpolni določeni tretji osebi (asignatarju). Ta tretja oseba je s strani asignanta izbrana zato, ker je asignantov upnik oziroma bi naj bila asignantov upnik. Enake ekonomske cilje kot asignacija (z enim poslom doseči prenehanje več obveznosti) zagotavljajo tudi drugi pravni posli (cesija, odpust dolga, prevzem izpolnitve). Pravni učinki so seveda različni. Potem, ko so vzpostavljene pravice in obveznosti iz asignacije, pridobi asignatar direktni zahtevek do asignata (asignantov upnik pridobi zahtevek do asignantovega dolžnika). V primerjavi z ostalimi posli je asignatarjev položaj ugodnejši zato, ker je njegova terjatev abstraktna glede na temeljni posel med asignantom in asignatom. Četudi asignat ne bi dolgoval asignantu ali asignat ne bi dolgoval asignantu zneska v določeni višini, lahko asignatar od asignata terja znesek iz asignacije in mu ga je asignat dolžan plačati. Abstraktna narava asignatove obveznosti je torej poglavitna prednost asignacije za upnika – asignatarja.

Za nastanek pravic in obveznosti iz asignacije (za terjatev asignatarja do asignata) morajo torej biti izpolnjeni pogoji iz 1035. in 1036. člena OZ:

- ena oseba (asignant) mora pooblastiti drugo osebo (asignata), da naj na njen račun plača določeni tretji osebi (asignatarju),
- asignatar mora biti s strani asignanta pooblaščen za sprejem te izpolnitve,
- asignat mora asignatarju izjaviti, da sprejema asignacijo.

Izpolnjene obveznosti po ZJN-3 ne izpolnjujejo pogojev iz 1035. do 1049. člena OZ o asignaciji (nakazilu).²⁶ Ni izpolnjen pogoj o dvojni pooblastitvi iz 1035. člena OZ, prav tako z izpolnitvijo teh obveznosti še ni podana asignatova izjava o sprejemu nakazila iz 1036. člena OZ. Predvsem pa je morebitna vzpostavitev pravnih razmerij iz asignacije neprimerna. Če bi bila vzpostavljena razmerja iz asignacije, bi to med drugim pomenilo, da bi moral naročnik plačati podizvajalce, morebitnih napak ali drugačnih kršitev pogodbe pa od podizvajalcev ne bi mogel uveljavljati. Podizvajalce bi moral plačati, četudi bi ob dospelosti te obveznosti bilo nesporno, da je bila pogodba o javnem naročilu kršena.

ZJN-3 v prehodnih in končnih določbah, v 116. členu, določa izvedbene predpise ZJN-2, ki prenehajo veljati z uveljavitvijo ZJN-3. Uredbe o neposrednih plačilih podizvajalcu pri nastopanju ponudnika s

²⁶ Podrobno o asignaciji Vrenčur v Juhart, Plavšak, 2004: 1077 in nad..

podizvajalcem pri javnem naročanju iz leta 2007 (ko še ni veljala ureditev, ki je delno povzeta v ZJN-3 in je bila podlaga za sprejem uredbe bistveno drugačna) ne navaja. Uredba je prenehala veljati že 2010 z uveljavitvijo novele ZJN-2B, a se je uporabljala še naprej. ZJN-3 tudi ne določa, da bi naj bil sprejet poseben izvedbeni predpis glede neposrednih plačil podizvajalcem.

4. Izjava ponudnika o poravnavi obveznosti do podizvajalcev

Šesti odstavek 94. člena ZJN-3 nalaga obveznosti ponudnikom po izvedbi javnega naročila. Navedeno je, da obveznosti veljajo le za primer, ko ne velja neposredno plačilo podizvajalcem po 94. členu ZJN-3. V 60 dneh po prejemu plačila (torej končnega plačila) mora ponudnik/glavni izvajalec javnega naročila poslati naročniku izjavo, da je plačal podizvajalce. Tej izjavi mora priložiti izjavo podizvajalca oziroma podizvajalcev, da so prejeli plačilo za njihovo del izvedbe javnega naročila. Obveznost je sankcionirana v kazenskih določbah ZJN-3 (112. člen).

5. Sklep

Pogodbe o javnem naročanju imajo, skorajda brez izjeme, civilnopravno naravo. Naročnikom omogočajo pridobivanje blaga, storitev in oddajo gradenj, torej vsega kar potrebujejo za izvajanje oblastnih in drugih javnih funkcij. Naročniki izvajajo dejavnosti v javnem interesu. Posamezni nakupi blaga, oddaje storitev in gradenj pa naj ne bi izkazovali javnega interesa naročnikov. Pravila o javnem naročanju naj bi zagotovila, da naročniki pri oddaji javnih naročil uveljavljajo enake interese oziroma izbirajo svoje pogodbene stranke po enakih merilih kot gospodarski subjekti.

Zadnja reforma javnega naročanja na ravni EU v primerjavi s starejšimi stališči omogoča tudi v javnem naročanju uveljavljanje javnih interesov, seveda pod omejenimi pogoji.²⁷ S tega vidika so spremenjena pravila o dovoljenih pogojih in merilih za izbiro pogodbenih stran naročnikov, saj izrecno dovoljujejo tudi tako imenovane socialne in okoljske pogoje oziroma merila. Tudi zaščita malih in srednjih podjetij ter

²⁷ Arrowsmith, 2014: 631.

podizvajalcev je pogojena z uveljavitvijo javnega interesa. V tej zvezi so smiselne zahteve po ureditvi, ki bi onemogočala konkuriranje za javna naročila tistim gospodarskim subjektom, ki ne izpolnjujejo svojih pogodbenih obveznosti, torej obveznosti do naročnikov in tudi do svojih pogodbenih strank oziroma podizvajalcev. Zavezati osebe javnega prava oziroma naročnike k obveznostim, ki so tuje splošnim pravilom pogodbenega prava, pa ima lahko vrsto negativnih posledic, tudi takšnih, ki izničijo svoj namen. To velja tudi za obveznosti naročnikov do podizvajalcev.²⁸

References

Arrowsmith, S. (2014) *The Law of Public and Utilities Procurement: Regulation in the EU and UK* (London: Sweet & Maxwell, Thomson Reuters).

Bunni, N. G. (2013) *The FIDIC Forms of Contract*, third edition (Oxford: Blackwell Publishing).

Cigoj S (1976) *Obligacije, sistem splošnega obligacijskega prava v teoriji, sodstvu in primerjalnem pravu* (Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list SR Slovenije).

Hrastnik, B. (2011) Ureditev neposrednih plačil podizvajalcem, *Podjetje in delo*, XXXVII(6-7), 2011, stran 1135.

Hrastnik, B. (2014) *Neposredni zahtevki podizvajalcev ob stečaju glavnega izvajalca*, doktorska disertacija (Ljubljana: Pravna fakulteta Ljubljana).

Juhart, M., Plavšak, N. (2004) *Obligacijski zakonik s komentarjem, posebni del, 4. knjiga (ur)*, (Ljubljana: GV Založba).

Kranjc, V. (2014) *Neposredna zahteva podizvajalcev do naročnika pri razmerjih, ki izhajajo iz javnih naročil*, *Pravosodni bilten*, XXXV (1), stran 95.

²⁸ UNCITRAL Legal Guide on Drawing Up International Contracts for the Construction of Industrial Works, 1988, stran 138 opozarja, sicer v zvezi s pogodbenimi dogovori o neposrednih plačilih podizvajalcem, da lahko imajo takšna razmerja negativen vpliv tako na razmerje med naročnikom in izvajalcem kot tudi na razmerje med izvajalcem in podizvajalcem.

Prostor, J. (2011) Zahtevak podizvajalca do naročnika posla, *Podjetje in delo*, XXXVII (5), stran 823.

Vukmir, R. (2009) *Ugovori o građenju i uslugama savjetodavnih inženjera* (Zagreb: RRiF-plus)

Williams, R. (2010) Case C-47/07, *Masdar (UK) Ltd v. Commission*, Judgement of the Grand Chamber of 16 Decembe 2008, and Case C-446/04, *Test Claimants in the FII Group Litigation v. Commissioners of Inland Revenue*, Judgement of the Grand Chamber of 12 December 2006, *Common Market Law Review*, 47 (2), 2010, stran 555.

UNCITRAL Legal Guide on Drawing Up International Contracts for the Construction of Industrial Works, (1988), (New York: United Nations)